

PAPER DETAILS

TITLE: Klasik Dogu ve Bati Edebiyatindaki Cimri Karakteri: Câhiz ve Moliere   rneđi

AUTHORS: Muhammed EFIL,Emin UZ

PAGES: 321-354

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/894909>

KLASİK DOĞU VE BATI EDEBİYATINDAKİ CİMRİ KARAKTERİ: CÂHİZ VE MOLİERE ÖRNEĞİ

● Muhammed EFİL^a

● Emin UZ^b

Öz

Coğrafyanın stratejik durumu itibarıyla kadim Yunan bilgelerine ve filozoflarına ait hikemiyâtın büyük bir bölümünün Arap dünyasına nakli itina ile gerçekleşmiş, bu etkileşim Batı edebiyatında da ciddi yansımalar bulup Doğu'nun klasikleri arasında yer alan eserler Latince'ye çevrilmiştir. Bu etkileşimi sağlayan eserlerin ana temalarından birisi sosyal bir zümre haline gelen cimrilere. Nitekim araştırma konumuz olan cimri karakterini içeren klasik kaynakların Diyojen, Aristo, Sokrat, Enûşirvân gibi isimler üzerinden anlatımı Arap mizahının, en başından beri yabancı kültürlerce üretilen mizahi ürünleri kendi bünyesine adapte edebilme başarısının bir sonucu olsa gerektir. Cimrilik konusuna tahsis edilmiş müstakil çalışma sayısı sınırlı olmasına rağmen, ahlak, makâmât, mizah içerikli ansiklopedik eserlerde bu karakter genişçe yer almaktadır. Bu eserlerde cimri karakterini işleyen yazarların salt mizah kaygısı gütmeye, bunun yanında siyasi ve sosyal bir eleştiri amaçladıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Arap edebiyatının cimrilik temalı anlatılar bağlamında dünyanın en geniş repertuarına sahip olduğu ileri sürülebilirken Batı edebiyatında da bu alanda özel olarak neşredilmiş eserlere rastlamak mümkündür. Söz konusu figür bağlamında Doğu edebiyatının temsilcisi sayılan ve bu temaya ilişkin müstakil eser telif eden Câhiz'in başyapıtı niteliğindeki Buhalâ isimli eseri çeşitli dillere çevrilmiş ve dünya edebiyat tarihinde kendisinden sıkça söz ettirmiştir. Buna karşılık Batı edebiyatında hasis karakterini işleyen en önemli eser şüphesiz Moliere'in özgün adı L'Avare olan *Cimri* olan eseridir. Doğu ve Batı edebiyatının klasikleri arasında yer almaları hasebiyle çalışmamızın temel kaynakları Moliere'in *Cimri*'si ve Câhiz'in *Buhalâ*'sı olarak belirlenmiş; bu iki eser özelinde Doğu ve Batı edebiyatında yer alan cimri figürü değerlendirme konusu yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Cimri, Mizah, Câhiz, Moliere.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, muhammed.efil@gmail.com

^b Dr. Öğr. Üyesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, eminez83@gmail.com

STINGY CHARECTER IN CLASSICAL EASTERN AND WESTERN LITERATURE: SAMPLE OF JAHIZ AND MOLİERE

Before copyright of the sources of classical Arab humor, the Arab literature was remarked for its open and tolerant stance on external influences such as aphorism, parable and wise quotations and fable technique. Due to the strategic position of the geography, the history of ancient Greek sages and philosophers should be a part of such understanding and should be revered with great respect. The narrative of classical sources, including the ungenerous character, which is the topic of our research through the names Diyojens, Aristotle, Socrates, Enûşirvân, should be the result of the success of the Arab humor to adapt the humorous products produced by foreign cultures to its own structure. The inclusion of this character in the Jahiliyya poems and the frequent mention of Arab generosity stems from the fact that pintism, more than nationalism, cannot be attributed to Arab society. Besides, the abundant usage of the sources of the miserly typology, which contain plenty of expressions, are proof that this humorous character is used as a material to fuel tribal support.

The mention of this subject among the important themes of classical Arabic literature stems from the strength of its political and social reflections, rather than mentioning the immorality of typology. Thus, when it is thought that the people who are described as ungenerous are mostly powerful in the meaning of economical and political power, it becomes clear that the writers who use the ungenerous character in their works do not have a mere concern of humor, but they also seek a political and social criticism. In addition, writers have taken part in politics from time to time and they had the opportunity to evaluate the issue in the media.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Yer ve zaman tahdidi olmaksızın insanın toplumsal yapısı her zaman edebiyatın temel malzemelerinden biri olmuştur. Bireyin bütün duygu ve davranışları bazen taltif bazen de hiciv şeklinde tasvir edilmiş; bu vesileyle de bireyde somutlaştırılan bu duyguların anlatımıyla daha erdemli bir toplum oluşturma düşüncesi her zaman temel amaç olmuştur. Sosyal ahlak ilkelerinin başında da iktisadi dengeler ve bu dengelerin ortaya çıkardığı psikolojik kaygılar gelmektedir. Bu bağlamda üç sınıf insan tipi teşekkül etmiştir: Cömert, iktisatlı, cimri.

Evrensel ahlak ilkeleri göz önüne alındığında en problemli fakat bir o kadar da eğlenceli figür cimri karakteridir. Bu nedenle edep koleksiyonları diğer tipolojilere ayrılardan kat be kat daha fazla malzeme barındırmaktadır. Klasik dünya edebiyatı, cimri psikolojisi üzerine yapılmış olan özgün değerlendirmeler, teşbihler, retorik tanımlamalar, pintilikleri açığa vuran ilginç hadise örnekleri ve de mizah kültürü itibarıyla belki de dünyanın en zengin repertuarına sahip temalar arasında yer almaktadır. Cimrilik edenleri taşlama sadedindeki hikâyeler temel kurguları itibarıyla birbirine çok benzemekte, bu durum da mizahın evrenselliğini ön plana çıkartmaktadır. Hal böyle olunca cimri karakterinin akıl almaz pintiliği kimi anekdotlarda muhatabın kurnazlığı ve zekâ ürünü hileleriyle boşa çıkartılır; kimi zaman ise yüzüne kapatılan kapıların ardındaki cimri karakteri galibiyetini yine pintice hazırlanmış sofralarda kutlar. Hangi cenahtan bakılırsa bakılsın edebiyat alanında üzerine söylenecek bol sözü olan bir sosyal zümredir cimriler.

Bu çalışma cimri karakterinin klasik Arap literatürü ve dünya klasiklerinde işlenişini karşılaştırmalı bir şekilde ele almayı hedeflemektedir. Zira bu tipolojinin farklı dönem ve literatürlerde toplumsal yapıya yönelik eleştiriler içermesi hem bu temanın hem de mizahın evrensel boyutunun olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kendi toplumlarından bir kesiti büyüteç altına alarak olumsuzlukları güldürü aracılığıyla ifşa eden ve söz konusu etkileşimi yakından ilgilendiren yazarlardan Câhız ve Moliere'in eserleri başta olmak üzere iki medeniyetin önemli edebiyat eserlerinde yer alan cimrilik teması benzerlikleri, farklılıkları ve topluma etkileri gibi farklı açılardan mizah bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

A. Klasik Arap Edebiyatında Cimrilik

Servet edinme tutkusuyla karşılıksız harcama ve hayır yapmaktan kaçınma eğilimi olarak tanımlanabilecek "cimrilik" terimi kullanım bazında Arapça'da geniş bir kavram yelpazesine sahiptir.¹ Bu bağlamda خسيس، بخل، حريص gibi klasik sözlüklerde yer alan tek kelimelik terimlerin yanı sıra iki sözcükten oluşan مُغْلُولُ الْيَدِ، قَصِيرُ الْيَدِ، جَامِدُ الْكَفِّ، مُغْفَلُ الْيَدَيْنِ gibi deyimleşmiş pek çok terkip de bulunmaktadır. Meşhur tamahkâr ve pinti Eş'ab'ın adına izafetle oluşturulan أَشْعَبِي gibi özel terimleri de bunlara ilave

¹ İbn Manzûr, "Bhl", *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dârü Sâdir, 1414/1993), 11: 47; Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk el-Hüseynî, ez-Zebîdî, "Bhl", *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* thk. Komisyon (Dârü'l-hidâye, t.y.), 28: 62-3.

etmek mümkündür.

Lugavî kaynaklar söz konusu terimlerden her birinin cimriliğin farklı tonlarına işaret etmekte olduğuna, hatta *furuk* türü eserler doğrudan bunlar arasındaki teorik farklılıklara odaklandığı halde pratikte bu zengin terim kümesinin ifade ettiği son derece sade bir anlam vardır: elindekini başkalarından esirgeme. Bu bağlamda, sözü edilen kavramların anlamları arasındaki detaya inen farklılıkların edebiyat ve mizah kitaplarına bu şekilde yansımadağını baştan ifade etmek gerekir.

Klasik Arap mizah kaynaklarının telifinden önce Arap literatürü hikmet, mesel, özlü sözler, fabl tekniği gibi konularda dış etkilere açık ve toleranslı duruşuyla dikkat çekmekteydi. Coğrafyanın stratejik durumu itibarıyla kadim Yunan bilgelerine ve filozoflarına ait hikemiyâtın büyük bir hürmetle intikali, böyle bir anlayışın gereği olmalıdır. Araştırma konumuz olan nekes karakterini içeren klasik kaynakların Diyojen, Aristo, Sokrat, Enûşirvân gibi isimler üzerinden anlatımı Arap mizahının, en başından beri yabancı kültürlerce üretilen mizahi ürünleri kendi bünyesine adapte edebilme başarısının bir sonucu olsa gerektir. Cahiliye şiirlerinde bu karakterin yerilmesi ve Arap cömertliğine dem vuran ifadelerin sıklıkla yer alması da milliyetçilikten öte pintiliğin Arap toplumunun kendisine yakıştıramadığı özellik olmasından kaynaklanır. Ayrıca cimri tipolojisinin anlatıldığı kaynakların bolca alaycı ifadelerle yer vermesi bu mizahi karakterin kabile taraftarlığını körükleyen bir malzeme olarak kullanıldığının da kanıtıdır.²

Cahiliyede nesir türü içerisinde cimrilik muhtevalı edebi anekdotların, toplumun basitliğine paralel olarak kendilerine göre oynadıkları oyun ve eğlence esnasında yapılan şakalar, atasözleri, insanlarla hayvanlar arasında geçen gülünç olaylar ve ahlaki öğretiler barındırdığı açıkça görülmektedir.³ Cahiliyenin hemen ardından İslam mizahının temsilcileri olarak gösterilen Nuaymân b. Amr (ö. ?) ve Kadı Şureyh (ö. 80/699) gibi isimler de yergi veya muziplik sadedinde varyemez figürüne sıkça atıfta bulunmuşlardır. Emevîler döneminde tabiin neslinden olan nüktedan bir sınıf teşekkül etmiş, Muaviye'den itibaren halifelerin sarayları komiklere kapılarını açmıştır. A'meş (ö. 148/765), İbn Sîrîn (ö. 110/729), Şa'bî (ö. 104/722), Ebû Dülame (ö. 160/777) ve İbn Ebû Atîk⁴ (ö. ?) dönemin

² Riyâd Kuzayha, *el-Fukâhe ve'd-dıhk fi't-türâsi'l-'Arabî ve'l-meşrikî* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1994), 82.

³ Kuzayha, *el-Fukâhe ve'd-dıhk*, 102-03.

⁴ İbn Ebu Atîk'in şakacı yönü bilinmekle beraber, tıpkı bizim kültürümüzdeki Namık fıkraları gibi, birçok fıkranın haksız olarak ona nisbet edildiği söylenir. Franz Rozenhal,

yöneticilerinin eli sıkılığı konusunda sözlerini esirgemeyen sarayın ünlü mizahçıları arasında sayılır.⁵

Müslüman mizahının karakteristik özelliklerinin antolojilerde belirginleşmesiyle birlikte kısmık huylu mizah karakteri literatür içerisinde kendisine geniş bir alan bulmuştur. Bu dönemde cimrilik temalı edebi ve mizahi anlatımların ilk örneklerine el-Asma'î (ö.216/831) ve Ebû 'Ubeyde (ö.209/ 824) gibi şiir ve ahhâr ravilerinin derlemelerinde rastlanmaktadır. Bu derlemelerde dağınık vaziyette yer alan ilgili materyal genellikle anekdotik bir mahiyet arz etmektedir. Daha sonraki yıllarda bu edebiyata ait malzeme genel olarak İslâm ahlakını konu alan eserlerin adâb-ı muâşeret bahislerinde oldukça etraflı biçimde incelenmiştir.⁶ Ayrıca ez-Zübeyr b. Bekkâr'ın (ö. 256/870), *Kitâbu'l-Fükâhe ve'l-Mizâh*'i⁷, el-Câhız'ın (ö. 255/869), *Kitâbu'l-Hayevân, Buhalâ*⁸ ve *Resâil*'i, İsfahânî'nin el-*Eğânî*'si, İbn Abdîrabbih'in (ö. 328/940) *el-'Ikdu'l-Ferîd*'i, Nüveyrî'nin (ö. 733/1333) *Nihâyetü'l-Ereb*'i, el-Makkarî'nin (ö. 1041/1632) *Nefhu't-Tîb* ve Râğîb el-İsfahânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Muhâdarâtü'l-üdebâ* isimli eserleri dağınık halde de olsa konuyla ilgili çok sayıda repertuarı muhafaza etmiştir.

Abbâsiler devrinde Arapçılığa karşı Arap olmayan unsurların bir tepkisi şeklinde ortaya çıkan Şuubîyye akımı sonucunda Araplarla her alanda kıyasıya rekabet başlamış, Arapların çöl hayatı ve kabile taassubu gibi Cahiliye gelenekleri şiirlerde mizah malzemesi yapılmıştır. Cahiliye örfü arasında ilk sıralarda gelen cömertlik hasleti şifahi gelenekte zıddı ile tasvir edilmiştir. Ekonomik gelişmeye paralel olarak lüks artmış, halife sarayları nedimler ve soytarılarla dolmuştur. Buna bağlı olarak dönemin mizahının temelinde siyasî karmaşaya uygun olarak üstünlük ve rahatlatma kuramının hâkim olduğu görülmüştür. Cimrilik temalı ahmak, tufeylî ve dilenci seciyeleri şiddetle tenkit edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde de Arap telifatı

Erken İslam'da Mizah (Humour in Early Islam), trc. Ahmet Arslan (İstanbul: İris Yayıncılık 1997), 19.

⁵ Emin Uz, "İslam Kültüründe Mizah ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları: Cevâmîu'l-Hikâyât Örneği", *The Journal of Turkish Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 2/1 (2017): 20-39.

⁶ Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 157.

⁷ Bu eser günümüze intikal etmemiş ancak daha sonraki eserlere kaynaklık etmiştir. Mesela, İsfahânî *Eğânî*'sinde, İbn Abdîlber *İstiâb*'inde, İbn Hacer *İsâbe*'sinde ve İbn Asâkîr *Târîhu medîneti Dimeşk*'inde bu eserden istifade etmişlerdir. Akif Köten, "Asr-ı Saadette Mizah" *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*. ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 4: 461.

⁸ Bu eser Zehra Güney Gökdemir tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir: el-Câhız, *Cimriler (el-Buhalâ)*, trc. Zehra Güney Gökdemir (İstanbul: Şule Yayınları, 2018)

içerisinde cömertliğe vurgu, şuuhiye, sofr mizahı, hukuk gibi birçok konu içerisinde eli sıkı figürüne sıkça rastlanmıştır.⁹

Doğrudan “cimrilik” konusuna tahsis edilmiş müstakil çalışma sayısı sınırlı olmasına rağmen, genel olarak klasik Arap edebiyatının cimrilik temalı anlatılar bağlamında dünyanın en geniş repertuarına sahip olduğu ileri sürülebilir. Her ne kadar tarihte pintilik karakteri üzerine müstakil eser telif eden ilk müellif el-Câhız (ö.255/ 868) olarak gösterilse de ondan önce risale düzeyinde de olsa bu temaya ilişkin eser telif edenler olmuştur. Nitekim Arap edebiyatının en önde gelen isimlerinden sayılan ve hicri II. asrın sonu ile III. asrın başlarında yaşamış olan Sehl b. Hârûn (ö. 215/830), Arapların millî hasletleri olan cömertliğin zıddına, “cimriliği” sanatkârane ve mantıklı bir şekilde öven risâlesiyle dikkatleri üzerinde toplamıştır. Bu bağlamda kendisinden sonra gelen Câhız’a ilham kaynağı olmuştur. Câhız, yazdığı eserin mukaddime kısmında, Sehl’in cimrilikle ilgili risalesine yer vermekle yetinmeyip, kendi kitabına da cimriler manasına gelen *el-Buhalâ*’ ismini vermiştir. Konunun ve yazarın magnum opusu niteliğindeki eser daha sonra çeşitli dillere çevrilmiş ve dünya edebiyat tarihinde kendisinden sıkça söz ettirmiştir. Dolayısıyla Arap edebiyatı, Avrupa edebiyatındaki emsalleri olan Charles Dickens’ın *Oliver Twist* ve Scrooge (Varyemez); Moliere’in *L’Avar* (*Cimri*) gibi yapıtlarından yaklaşık 8 asır önce, Câhız tarafından aynı konuda telif edilen böyle bir klasikle ne kadar övünse azdır.

Asıl adı Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız el-Kinânî (ö. 255/869) olan *el-Buhalâ*’ müellifi 159/775 yılında Basra’da doğan Arap bir ailenin çocuğudur. Patlak gözlü olmasından dolayı Arapçada “pörtlek gözlü” anlamına gelen “Câhız” lakabı verilmiştir. Bu lakap sadece fiziki kusurundan kaynaklanmasa gerektir. Zira ince boyunlu, kalın dudaklı, esmer tenli, kısa boylu olan Câhız’ın neşeli, şakacı, zeki, nüktedan, biraz cimri ve tartışmadan hoşlanan¹⁰ muzip yapısı gereği seveni olduğu kadar kendisinin iğneleyici ifadelerinden rahatsız olanlar da vardı. Bu nedenle çocukluğunda göz bebeklerinin (hadeka / حدقة) büyük olması gerekçesi ile daha nahif anlamı olan “hadâik / حدائق” lakabı verilmesine rağmen ilerleyen yaşlarda kendisi için daha kaba ve ezici bir tabir olan *el-Câhız* lakabı tercihen kullanılmıştır.¹¹

⁹ Arap mizahının gelişim evreleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Durmuş, “Mizah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 30: 205-6.

¹⁰ Ramazan Şeşen, “Câhız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 7: 20.

¹¹ Hüseyin Akyüz, “el-Câhız’ın Sünnet/Hadis Hakkındaki Görüşleri”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2011): 235.

Arap edebiyatının en büyük nesir yazarlarından birisi sayılan Câhız çok sayıda eseri Arap literatürüne kazandırmıştır. Ömrünün son yıllarında felçli olmasına rağmen kitaplarından bir an olsun ayrılmayan Câhız, yine bir gün kütüphanesinde kitap okuduğu sırada raflardaki kitaplardan bir kısmının üzerine devrilmesi sonucu altında kalmış¹² ve 255/868 yılında Basra'da vefat etmiştir. Hem mizah alanında hem de cimri figürü üzerine cihanşümul eserler kaleme alması nedeniyle Câhız, Moliere'nin karşısında alanın doğu temsilcisi olarak çalışmamızda esas aldığımız müellif olmuştur.

Câhız *Buhalâ* adlı eserinde psikolojik ve sosyolojik bir hastalık olarak değerlendirebileceğimiz "cimrilik" konusunu işlemektedir. Yoksulluk endişesi ile mal biriktirmek uğruna, insanın kendisine ve çevresindekilere verdiği zararları gözler önüne sererken, kendisini haklı çıkarma uğruna düştüğü komik durumları okuyucusuna hoş, zarif, eğlendirici fakat aynı zamanda edebî, felsefî ve eğitici bir üslupla ele almaktadır. Hasis karakterinin başkahraman olduğu anekdotları aktarırken bazen cimrilik hastalığına kapılmış birini, bazen cimri dostuna veya akrabasına cephe alıp onu eleştiren bir başkasını konuşturur. Bazen de olayın başkahramanı kendisi olup kendi diliyle aktarır olayları. Müellif, eserinin mukaddimesinde kendisinden cimriler konusunda eser yazmasını isteyen bir dostunun ricasını yerine getirmek üzere bu kitabı yazdığını söylemekle birlikte,¹³ eserin yazımını Arapların cömertlikleri yanında özellikle Horasan ve Basra toplumlarında cimriliği savunulan bir felsefe haline getirmeye çalışan Şu'ûbîlere karşı atılmış ilmi bir adım olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Ayrıca Eserin tarihî, sosyolojik ve eğitsel kıymetinin yanında, bilimsel hüviyeti haiz olduğu açıktır. Nitekim psikoloji henüz bir bilim dalı olarak ele alınmaya başlamadan önce, Câhız, cimri karakterlerini, onların hastalıklı düşünce tarzlarını ve kendilerini bu çerçevede savunma yöntemlerini incelemiş ve ortaya koymuştur.

Câhız'dan yaklaşık iki asır sonra Hatîb el-Bağdâdî (ö.463/1071) bu konuyla ilgili aynı isimde bir eser telif etmiş, ne var ki bu eser Câhız'ınki kadar şöhret bulmamıştır.¹⁴ Öyle anlaşıyor ki Câhız, kendi dönemi için oldukça sıra dışı sayılabilecek bu mizahi eseriyle kendisinden sonraki edipler üzerinde etkili olmuştur. Sonraki dönemlerde söz konusu müelliflerden ilham alan antolojik eserlerde de cimri karakterine yönelik çok sayıda

¹² Ebu'l-'Abbâs Şemsü'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, nşr. İhsân Abbâs (Beyrut: 1970), 3: 473-74.

¹³ Câhız, *el-Buhalâ*, nşr. Tâhâ el-Hâcirî, (Kahire: 1990), 1.

¹⁴ İki eser karşılaştırılması Muhammed Abdurrahim Rebî' tarafından bir makalede karşılaştırmalı olarak incelenmiştir (*el-Buhalâ beyne'l-Hatîb ve'l-Câhız*).

anekdot nakledilmiştir. Örneğin hicri VII. asra gelindiğinde Fars edebiyatına hatırı sayılır ölçüde eser kazandıran Sedîdüddîn Muhammed el-'Avfî (ö.629/1232) kendisinden önceki Arap edebiyatı kaynaklarından derlediği konuyla ilgili çok sayıda anekdota ansiklopedik eserlerinde yer vermiştir. Yine hicri IX. asırda, Hanbeli fakihî ed-Dimeşkî tarafından kaleme alınan *İthâfû'n-nübelâ bi ahhâri ve eş'âri'l-küremâ ve'l-buhalâ* adlı eser ise, her ne kadar hacim ve orijinalite bakımından yukarıda bahsi geçen kaynaklarla boy ölçüşebilecek bir mahiyet arz etmese dahi konuyla ilgili repertuarın 6-7 asır sonra bile önemini koruduğunu göstermektedir.

Eski zamanlardan beri, gerek nazımda ve gerekse nesirde, hem cimri hem de cimrilik vasfı daima yerilmiştir. Klasik Arap şiirinin önde gelen hiciv şairleri, en keskin kılıçlarını, rakiplerinin cimrilik damarı üzerine indirmişlerdir. Klasik şiirde methedilen kişiyi cimrilik vasfından uzak tutmak bir tür medih sayıldığı gibi, mersiyelerde de ölen kişinin ardından iyilikleri sıralanırken '*cimrilikten uzak olduğu*' hususuna özel bir vurgu yapılmıştır. Arap edebiyatı alanında daha sonra ortaya çıkan *makâme*, -özellikle Harîrî'nin eserinde- cimri prototipi, bir cimrinin tipik tavır ve davranışları, hileleri, başkalarına ikram etmek zorunda kaldığı şeylere duyduğu üzüntü, hâsılı genel bir cimri eleştirisi eğlenceli bir şekilde tasvir edilmiştir.¹⁵

Bu konunun klasik Arap edebiyatının önemli temaları arasında zikredilmesi, tipolojinin gayr-ı ahlâkiliğine dem vurmaktan öte siyasi ve sosyal yansımalarının da kuvvetinden kaynaklanmaktadır. Nitekim cimrilikle nitelenen kesimin ağırlıklı olarak siyasi ve ekonomik güce sahip şahıslar olduğu düşünüldüğünde cimri karakterini eserlerinde işleyen yazarların salt mizah kaygısı gütmeyeceği, bunun yanında siyasi ve sosyal bir eleştiri amaçladıkları açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu kalem sahipleri kendileri de zaman zaman siyaset içerisinde yer almış ve konuyu yerinde değerlendirme fırsatı yakalamıştır. Yukarıda değindiğimiz Sehl b. Hârûn'un halife el-Me'mûn döneminde, sarayda önemli makamlarda görev yapmış olması¹⁷, Câhız'ın Abbasi yönetimini bu noktada sıkça eleştiriye tabi tutması, siyasetle iç içe bir pinti karakterini gözler önüne sermektedir.

¹⁵ Muhammed Abdurrahmân er-Rebî', *Nevâdirül-buhalâ* (Beyrut: Dârü's-şürûk, 1999), 53. Arap Edebiyatında cimri karakteri üzerine yazılmış eserler hakkında detaylı bilgi için bkz. Şener Şahin, "Klasik Arap Nesrinde 'Hazırcevaplık' Olgusu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2009): 331-364; Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahî Karakterler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 35; Şener Şahin, *Klasik Arap Edebiyatında Sofra Mizahı Tipler ve Temalar* (Bursa: Emin Yayınları, 2012); Emin Uz, *'Avfî'nin Cevâmî'u'l-Hikâyât ve Levâmî'u'r-rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anekdotik Unsurlar* (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017.

Öte yandan hem özel olarak cimrilik temasını işleyen hem de nevadir eserlerinde bir başlık altında değerlendiren antolojilere bakıldığında varyemezlik diye nitelendirilebilecek bu mizacın sadece zemmedilen bireysel bir haslet olmaktan çıkıp, sosyal bir eğilim, kolektif bir davranış biçimine bürünmüş olduğu görülür. Zira bu sosyal zümrenin artık özel bir adı (Mescidiyyûn); kendilerini tanımladıkları özel bir takım deyimleri (Ashâbu'l cem' ve'l-men'); sık sık bir araya gelip birbirlerinden taktikler öğrendikleri özel mekânları (Basra'daki birkaç mescit) bulunmaktadır. Bu özellikleri itibarıyla bu kesimi, cimrilik vasıfları öne çıkan ayrı ayrı tipler olarak algılamaktansa, güçlü sosyal bağlara sahip müstakil bir zümre olarak değerlendirmek daha isabetli görünmektedir.

B. Batı Klasiklerinde Cimri Tipolojisi

Bireyler gibi toplumların karakterlerinde de açığa çıkan tutku ve ihtirası kâh yücelterek kâh aşağılayarak eleştiriye tabi tutmanın altında yatan en önemli sebep ayıpsız ve erdemli bir toplum yaratma düşüncesidir. Bu ideal hemen her medeniyette kendisine yer bulmuştur. Epikür'den (M. Ö. 341-270) Montaigne'e (1533-1592), Plautus'tan (M.Ö. 250-184) Cervantes'e (1547- 1616), Horace'tan (M.Ö. 65-?) Descartes'a (1596-1650) kadar Batı medeniyetinin temel aldığı birçok bilge şahsiyet övülen hasletleri tefekkür konusu yaptıkları gibi –her şey zıddı ile kaimdir düsturu gereği- gayr-ı ahlaki davranışlar konusunda da felsefi, tarihi ve edebi sayısız repertuarı insanlığa miras olarak sunmuşlardır. Bu bağlamda kimi Erasmus (1469-1536) gibi "Deliliğe Methiye"ler düzerken, kimi de La Bruyere (1645-1696) gibi tutkuların türleri ve nedenselliği üzerinde kafa yormuşlardır.¹⁶ Hiciv ve mizah maksatlı da olsa bu edebi birikim içerisinde işlenen tipolojilerden birisi de cimri karakteridir. Bu nedenle Batı edebiyatında da insan davranışlarına temel teşkil eden tutkular yanında, çalışmamızda incelemeyi amaçladığımız hasis karakterine bağlı temaların işlendiği birçok ürün ortaya çıkmıştır.

Bunlar arasında Latin edebiyatında güldürü türünün ilk ve başarılı örnekleri arasında yer alan Plautus (M.Ö. 254-184), başlıca yapıtları olan *Amphitruo*, *Ölmek*, *İkizler*, *Urgan*, *Eşekler*... gibi mizah eserlerinde cimri figürünü işlemiştir. Ayrıca *Ölmek* isimli güldürüsünü sadece hasis tipolojisine hasretmiştir. Bunun gibi Batı klasikleri arasında yer alan mizah eserleriyle adından söz ettiren Terentius'un (M.Ö. 159-190), *Kaynanalar* isimli yapıtında da bu karaktere yer verilmiş ve mizahi vasıf olarak

¹⁶ Erdoğan Uygur, "Moliere ve Ahundof Tiyatrosunda "Cimri" Karakterleri Harpagon ve Hacı Kara", *Türkoloji Dergisi* 16, sy. 2 (2003): 146.

değerlendirilmiştir. Dünyanın en seçkin drama yazarı olarak kabul edilen Shakespeare'in (ö. 1616) *Othello* eseri hem mizah hem de cimri figürü açısından kayda değer eserlerdendir. Stendhal'ın *Kırmızı ve Siyah*'ı Batı edebiyatının seçkin rafları arasında yer alan ve söz konusu tipolojinin komedi tarafını okuyucuya sunan eserler arasında zikredilebilir.¹⁷

Bütün bu eserlerin yanı sıra Batı edebiyatında bu alanda özel olarak neşredilmiş en önemli eser şüphesiz Moliere'in (ö. 1673) özgün adı *L'Avare* olan *Cimri* isimli eseridir. Söz konusu eser, bu alanda en kapsamlı eser olması ve Batı edebiyatının klasikleri arasında yer alması hasebiyle çalışmamızın temel kaynaklarından biri olarak belirlenmiştir.

1622'de Paris'te doğan Moliere'in asıl adı Jean Babtiste Poquelin'dir. Hayatı hakkında çok detaylı bilgiye sahip olmamakla birlikte Moliere'in küçük yaşta annesini kaybettiği ve orta öğrenimini College de Clermont'ta gerçekleştirdiği bilinmektedir.¹⁸ Yükseköğrenimde tercihini Hukuk'tan yana kullanan yazar, bu eğitimi esnasında bir tiyatro topluluğuna katılmış ve bu vesileyle sanat alanına ilk adımı atmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre bu alana girmesindeki en büyük etkenlerden biri de katıldığı topluluğun başkanı olan, kadın oyuncu Madeleine Bejart'a duyduğu sevdadır.¹⁹ Zamanın en iyi komedyen oyuncusu ve birçoklarına göre, gelmiş geçmiş komedyen yazarlarının en büyüğü olmasına yol açan bir başka neden de XIV. Louis'in krallığı döneminde yaşamış olmasıdır. Zira bu yıllar bilim camiası nazarında Fransa'nın siyaset ve edebiyat tarihinin görkemli dönemidir.

Meraklı ve sosyal kişiliği sebebiyle insanlarla rahatça diyalog kurabilen ve onlarla iyi ilişkiler geliştiren Moliere, sanat çevreleriyle de yine bu meziyeti sayesinde tanışıp kaynaşmıştır. Sanat disiplini açısından da özverili bir grafik çizen yazar başka tiyatrolardan parlak teklifler aldığı halde, başlamış olduğu grubu bırakıp gitmemiştir. Daha sonraları bu grubun lideri olan sanatçı, usta bir oyuncu olduğu kadar tiyatronun yönetiminde de becerikli olduğunu kanıtlamıştır. Oyuncularının gizli yeteneklerini açığa çıkarmada gösterdiği başarıyı, seyircinin beğenisini anlamada, bu beğenin hangi etkilerle değiştiğini kestirmede de göstermiştir.²⁰

Taşrada yetişmiş olması ve oyunculuğu esnasında zaman zaman köylere turneler düzenlemesi aristokrat sınıfın yetiştirdiği bir okulda

¹⁷ Emin Özdemir, *Türk ve Dünya Edebiyatı* (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980), 18; Günday, *Mizahi Karakterler*, 35.

¹⁸ Ahmet Turan Oflazoğlu, *Moliere*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 14.

¹⁹ Noel Peacock, "Etat Present Moliere", *French Studies*, 64/1: 64-72.

²⁰ Oflazoğlu, *Moliere*, 20.

okumasının halkla iç içe bir sanat sergilemesine engel teşkil etmediğini göstermektedir. Bu durum seviye açısından ilk zamanlar bir takım sıkıntılar doğursa da halkın sanat zevki arttıkça sadece taşralı seyirci kitlesi için oyunlar yazmaya başlar. Onların dillerini, gelenek ve göreneklerini, hayattan beklentilerini, ihtiraslarını, aşklarını, öfke ve kızgınlıklarını yakından müşahade eder. Bundan dolayıdır ki, Moliere eserlerinde her tipten insana yer verir.²¹ Zamanla fitri olanın doğal yaşam olduğuna kanaat getirerek İspanyolların, ölçsüz davranışlarını eleştiren İtalyan halk tiyatrosu *Commedia dell'Arte* dikkatinden kaçmaz.²² Oyunlarının temel kaynağı haline gelen bu eser sayesinde yalnız bu günün dünyasına değil geleceğin yapılanması için eserler ortaya koymak, bu nedenle de daha geniş kitlelere ulaşmak gerekmektedir. Zekâsının her cephesini eserlerin bütününe tevcih edebilmiş müellifler sayesinde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, insanlığın ruhuna işleyen silinmez bir tesire sahiptir. Moliere'in yapıtları bu durumun açık birer örneğidir.

Moliere, *Cimri*'yi 1668 yılında yazar. Oyunun başkahramanı Harpagon'un tek tutkusu olan cimrilik, diğer karakterlerden, hatta kendisinden bile ağır basar bu oyunda. Harpagon'un oğlu ile kızının durumları, yalnız bu tutkuyu canlandırmak, onu çeşitli yönleriyle eleştirmek için düşünülmüş gibidir. Bu bakımdan Ortaçağın ibret oyunlarını andırır. Ancak burada sahneye çıkarılan kavramın adı konmuş: Harpagon denmiştir. Onun Cleante diye bir oğlu ile Elise diye bir kızı da vardır. Uşağı, simsar ve çöpçatanla da görürüz kimi zaman. Ama bütün bunlar, cimriliği görünür kılmak için başvurulmuş yollardır. Moliere oyunun karakterlerini, enine boyuna işlememiş, onların toplumdaki yerlerini doğru dürüst belirleme gereği duymamıştır. Örneğin, bu eseri okuduğumuzda Harpagon'un servetini hangi yoldan sağladığını bilmeyiz. Fakat Moliere için bu önemli değildir. Onun için önemli olan cimriliktir. Daha doğrusu azan bir tutkunun kişiye neler yaptırabileceğidir. Harpagon'un para hırsından ötürü kimse mutlu değildir. Hatta bu tutku yüzünden kendisinin iç dengesi bile bozulmuştur.²³

Edebi üslup anlamında Moliere'i muasırlarından ayıran en önemli hasleti üslûbunun sağlamlığı ve dilinin keskinliğidir. Eğer bir konu hakkında söz söyleyecekse kendi istediği şekilde söylemiştir. Yıllara meydan okuyan bütün mizah yapıtlarında olduğu gibi onun eserlerinde de temel amaç güldürerek düşündürmek ve düşündürerek eğitmektir. Bu bağlamda, argo

²¹ Erdoğan Uygur, "Moliere ve Ahundof Tiyatrosunda "Cimri" Karakterleri Harpagon ve Hacı Kara", 147.

²² Oflazoğlu, *Moliere*, 24-5.

²³ Oflazoğlu, *Moliere*, 43.

diye tabir edilen kaba halk şakalarından ve güldürülerden yararlanır. Ortaya koyduğu oyunlarda yapmacık kibarlık, asalet düşkünlüğü, bilgiçlik, sahte dindarlık, cimrilik gibi temaları abartılı söylemler ve davranışlar yoluyla bir araya getirir.

C. Doğu'nun Hasisi ile Batı'nın Cimrisini Mukayese

İnsanın sosyal bir varlık olmasının sonucu olarak tarih boyunca bireyleri birbirine bağlayan ve asırlar boyu tecrübe yoluyla oluşmuş folklorik kültür ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede çeşitli toplumlar incelendiğinde, her birinin kendine has kültür mayası olduğu gibi bu mayanın diğer kültürlerle etkileşimi neticesinde evrensel ürünler ortaya koydukları da görülmektedir. Hatta bu ürünler içerisinde işlenen temalar, mekânlar, kurgu ve karakterlerin bile birbirlerine benzerlikler göstermesi evrensel duygu aktarımının bir sonucudur. Olağanüstü tematik renkliliğiyle beşeri tecrübenin bu alandaki zenginliğine paralel gelişim gösteren ürünler arasında mizah, karakterler sayılırken de cimriler şüphesiz ilk sıralarda yer alır. Klasik Arap edebiyatının mizah alanı, gerek kaynak zenginliği gerekse sahip olduğu tematik imkânlar bakımından dikkate alınması gereken verimli bir çalışma sahası olması; insanlık tarihi ve bilimsel tarih açısından dünyanın en eski medeniyetlerinin ürünü olan Batı edebiyatının bu alanda seçkin repertuara sahip olması; coğrafi ve sosyal etkenler göz önünde bulundurulduğunda bu iki edebi birikimin birbirinden etkileşimini kaçınılmaz kılmaktadır. İki kadim medeniyetin bütün literal unsurlarını karşılaştırmak elbette ki mümkün değildir. Bu nedenle çalışmanın hacmi de dikkate alınarak iki medeniyetin klasikleri arasında sayılan bazı eserler çerçevesinde mizahi unsurların başında gelen cimri tipolojisi karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

1. Dalkavukluğa Övgü

Hasis ev sahibinin eli sıkı mizacını bertaraf etme yöntemlerinden biri de övgü dolu sözlerle kendisini taltif yoluna gitmektir. Bu nedenle de hem Doğu hem de Batı edebiyatında cimrilik temalı anekdotlarda sıkça rastlanan karakterlerden biri Dalkavuk karakteridir. Cimri karakterinin akıl almaz pintiliği kimi anekdotlarda muhatabın kurnazlığı ve zekâ ürünü hileleriyle boşa çıkartılır ki bu manada fırsatçı bir tufeyliyi baştan savmak hiç de kolay bir iş değildir. Arap ediplerin eserleri, ihtiva ettikleri popüler bir tufeyli nüktesi olarak bilinen aşağıdaki hikâyede, cimri-tufeyli düellosunun ikincinin lehine sonuçlandığı bir kurgu örneği koymaktadır önümüze:

Tufeylînin biri anlatıyor:

Bir gün kibâr-ı nistan birinin konağına davetsiz misafir oldum.

Sofrada konak sahibinin tam karşısına oturdum. Yemeğin sonuna doğru ev sahibi, içinde levzî nec helvası²⁴ bulunan önündeki koca tepsiden küçücük bir helva alıp bana uzattı. Ben de helvanın azlığına sitemde bulunmak için latife mahiyetinde şu ayeti okudum:

﴿...إِنَّكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ﴾

Sizin ilahınız **bir** tek ilahdır. (Fussilet:6)

Ayetle karşılık vermem adamı utandırmış olacak ki hemen bir tane daha uzattı. Ben yine şu ayetle cevap verdim:

﴿...إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا﴾

Biz kendilerine **iki** kişi göndermiştik ama ikisini de yalancılıkla itham ettiler. (Yâsîn:14)

Bu kez ev sahibi üçüncüyü uzattı. Baktım ki ayetle karşılık verdikçe adam ikramı ziyadeleştiriyor, ben de ayet örneklerini çoğaltarak devam ettim ve bir önceki ayetin devamı olan:

﴿فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ﴾

Bunun üzerine onları **üçüncüyle** destekledik. (Yâsîn:14)

bölümünü okudum. Adam dördüncü helvayı verdi. Ben:

﴿قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ الطَّيْرِ﴾

Rabbi, kuşlardan **dört** tane al, buyurdu. (Bakara:264)

dedim. Beşinciye uzatmasına karşılık:

﴿وَيَقُولُونَ خَمْسَةً سَادِسُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾

Yine, **beş** kişidirler, **altıncıları** köpekleridir, diyecekler. (Kehf:22)

âyetini okudum. O altıncı lokmayı uzattı. Ben:

﴿إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾

Şüphesiz Rabbiniz gökleri ve yeri **altı** gün içinde yaratandır. (Araf:54)

âyetiyle karşılık verdim. Adam ben okudukça helva ikramına devam ediyordu. Sonra sırayla yedinci helvaya karşılık;

﴿وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا﴾

Üstünüze **yedi** sağlam gök bina ettik. (Nebe:12)

²⁴ Nişasta ve yumurta akı ile yoğrulup yağda kızartılmış, teberzed şekeri ile tatlandırılmış içi bademli üstüne gül suyu dökülen bir tatlı.

âyetini; sekizincide:

﴿ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ﴾

O, (hayvanlardan) **sekiz** eşi de yaratandır: (Erkek ve dişi olarak) koyundan iki, keçiden de iki... (Enam:143)

dokuzuncuda:

﴿وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ﴾

Şehirde **dokuz** kişilik bir çete vardı. (Neml:48)

onuncuyu uzatınca:

﴿فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ﴾

Hacda kurban bulamayan kimse üçü hacda, yedisi de döndüğünüz zaman (olmak üzere) tam **on** gün oruç tutar. (Bakara:196)

âyetini; on birinciye uzatınca:

﴿إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ﴾

Ben rüyamda **on bir** yıldızın, güneş ve Ay'ın bana secde ettiklerini gördüm, demişti. (Yusuf:4)

ayetini; on ikinciye uzatınca:

﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا﴾

Allah katında ayların sayısı **on ikidir**. (Tevbe:36)

ayetini okudum. Adam on iki ayeti peş peşe okuduğumu görünce gözü korkmuş olacak, tabaktan bir tane helva alıp, geri kalan helvaları tabağıyla birlikte benim önüme koyarak "Korkarım bu gidişle;

﴿وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ﴾

Biz onu **yüz bin**, yahut daha fazla insana peygamber olarak gönderdik. (Sâffât:147)

âyetine kadar okuyacaksın. Fakat burada o kadar helva yok. Al, hepsi senin olsun!" diyerek misafirin dalkavukluğunu ayetlerle dile getirdiğini, söz konusu Kur'ân olunca kurtuluşun olmadığını kabul etmiştir.²⁵

²⁵ Sedîdüddîn Muhammed b. Muhammed Avfî, *Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât* (El Yazması), Trc. Celaeddin Salih Çelebi, Ayasofya-Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, No: R 1085-R 1086, f: 536/b. Bu eserden alıntılar sonraki dipnotlarda "f/Ays:" şeklinde kısaltılarak verilecektir.

el-Hatîb el-Bağdâdî, *Kitâbü't-tatfîl*, thk. Bessâm 'Abdülvehhâb el-Câbî, 1. Baskı (Beyrut: Dârü İbn Hazm, 1999), 106-107; Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesrû'd-Dürr fî'l-*

Buna karşılık Batı aristokrasisinin tarih ve edebiyat kaynaklarına geçen tipik davranış özelliklerinden biri de sahip oldukları imkânların muhatap kitle tarafından övülmesine imkan sağlamaktır. Bu durumdan her iki taraf da karlı çıkmaktadır. Esasen bu durumun eski Yunan'dan itibaren kademe kademe bütün bir Batı toplumunun tipik davranış kalıplarından biri haline geldiğini Moliere şu diyalogla somut hale getirmiştir:

Elise'in Valere'den babasını kazanmaya ve gözüne girmeye çalışmasını isteyince, Valere'in cevabı şöyledir: Bunun için neler yaptığımı görüyorsun. Hizmetine girebilmek için az mı şeytanca yarandım ona? Takınmadığım surat, dökmediğim dil mi kaldı hoşuna gitmek için? Maymuna dönüyorum her gün, sevdireyim diye kendimi. Ama bir hayli ilerledim bu yolda. Bakıyorum da, insanları kazanmak için en iyi çare onların sevdiklerini sever görünmek, doğru dediklerine doğru demek, kusurlarını övmek, her yaptıklarını alkışlamak. Yaranacak mısın, aşırı gitmekten hiç korkma. Yalan söylediğin istediğin kadar belli olsun, suratından aksın, en zeki insanlar bile kanıveriyorlar dalkavukluğa. Pohpohu bastınız mı, en gülünç, en yüzsüzce söylenmiş sözleri bile yutuyorlar. Bu benim yaptığım işte insan dürüstlüğüne yitiriyor biraz; ama insanlara muhtaç oldunuz mu, uymak zorundasınız onlara. Onları başka yoldan kazanamıyorsa insan, kabahat pohpohlayanda değil, pohpoh isteyende.²⁶

Klasik edebiyatın önemli medih ve hiciv ustalarından Cemmâz'ın, davetlisi olduğu Bermekîler sofrasında ev sahibinin hasis davranma riskine karşılık söylediği dizeler, Moliere'nin kahramanlarından Valere'in yukarıda zikredilen duygularına tercüman mahiyetindedir:

جَاءَنَا فُلَانٌ بِمَائِدَةٍ كَأَنَّهَا زَمَنُ الْبَرَامِكَةِ عَلَى الْعُقَاةِ، ثُمَّ جَاءَنَا بِشَرَابٍ كَأَنَّهُ دَمْعَةُ الْيَتِيمِ عَلَى بَابِ الْقَاضِي.

Filanca bize, Bermekîler döneminde, ihsan beklentisi içinde olanlara sunulan o görkemli sofralardan birini hazırlayıp, arkasından da, kadı kapısında dökülen gözyaşı gibi (bol ve mebzul) içecekler ikram etti.²⁷

Muhâdarât, thk. Hâlid Abdülğani Mahfûz (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2004), 2: 184-85.

²⁶ Moliere, *Cimri* (L'Avare), trc. Sabahattin Eyüboğlu, 21. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), 5-6.

²⁷ el-Husrî el-Kayrevânî, *Cem'ül-Cevâhir fi'l-Mûlah ve'n-Nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1987), 287; el-Husrî el-Kayravânî, *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*, thk. Yûsuf Ali Tavîl, 1.Baskı (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 1997), 1: 269. Ebu'l-Me'âli Muhammed el-Câcermî, *Nuketü'l-vuzerâ*, thk. Nebîle Abdulmun'im Dâvud, 2.Baskı (Beyrut: Şeriketu'l-matbû'ât li't-tevzî' ve'n-neşr, 2005), 37; , Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Simârü'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb* (Kahire Dârü'l-me'ârif, t.y.), 1: 334.

2. Cimrinin Hedef Saptırma Taktiği

Cimri karakteri, hemen her toplumda kendisini tedirgin eden isteklerden kurtulmak için akıl almaz taktiklerini peşi sıra sergilemekten kaçınmaz. Zor durumda kaldığı durumlarda kan ter içerisinde birbiri ardınca uydurduğu yalanlarla bulunduğu durumdan sıyrılmak ister. Moliere'in cimrisi Harpagon'un sahtekârlığı su yüzüne çıktığında dahi işi lafazanlıkla bertaraf ettiği an şöyle anlatılır:

Harpagon hedef saptırarak oğlu Cleante ve kızı Elise'i kendisinin parası olmadığına inandırmaya çalışır. Kendi kendine konuşarak parasını evinde nereye saklayacağını düşünen Harpagon, çocuklarının içeri girmesi üzerine telaşa kapılır ve çocuklarıyla arasında şu diyalog geçer:

Harpagon: Aman Yarabbi! Kendi kendimi ele verdim. Öfke başıma vurmuş olmalı. Ağzımdan bir şeyler kaçırdım galiba düşünürken. Ne o, hayrola?

Cleante: Bir şey yok, baba.

Harpagon: Çoktan beri mi buradasınız?

Elise: Hayır şimdi geldik.

Harpagon: Duydunuz ama şimdi dediğimi...

Elise: Neyi, baba?

Cleante: Duymadık bir şey.

Harpagon: Duydunuz, duydunuz.

Elise: Aman etmeyin baba, duymadık.

Harpagon: Bir şeyler duydunuz işte, anlamaz mıyım ben? Kendi kendime diyordum ki, para bulmak ne zor şey bu devirde. Ne mutlu diyordum, evinde on bin altını olana!

Cleante: Rahatsız ederiz diye yaklaşmıyorduk.

Harpagon: Ben söyleyeyim de, içim rahat etsin. Olur ki ağzımdan çıkanı yanlış anlar, on bin altınım var sanmaya kalkarsınız.

Cleante: Biz sizin işlerinize karışmayız.

Harpagon: Ah, keşke olsa, on bin altınım olsa! Nerede!

Cleante: Benim bildiğim...

Harpagon: Neler yapardım on bin altınla.

Elise: Böyle şeyler bizi...

Harpagon: Paraya öyle ihtiyacım var ki bu günlerde.

Cleante: Benim bildiğim...

Harpagon: Öyle işime yarardı ki...

Elise: Ama siz de biraz...

Harpagon: Olsa, hiç böyle yakınır mıydım halimden, zaman kötü der miydim?

Cleante: Aman baba, yakınacak halde de değilsiniz, Allah'a şükür. Herkes biliyor bir hayli paranızın olduğunu.

Harpagon: Nasıl? Bir hayli param varmış? Yalan söylemiş bunu söyleyen. Bundan büyüğü olamaz yalanın. Namussuz, rezil herifler bu lafı çıkaranlar!...²⁸

Doğu edebiyatında kendisine yer bulan hasis karakteri de benzer salvolarla muhatabını para istemekten usandırmanın peşindedir. İş o kadar ileri boyuta taşır ki elindekinin başka biriyle temasını dahi olabildiğince kesmeye gayret eder, hatta onu güneşten ve havadan bile sakınırlar. Nitekim kaynaklarda sıkça yer alan şu söz neredeyse eli sıkılar arasında düstur niteliğinde bir deyim haline gelmiştir:

أَعَدَدْتُ لِلضَّيْفَانِ كُلِّبَا ضَارِبًا عُنْدِي وَفَضَّلَ هِرَاوَةَ مِنْ أَرْزَنِ وَمَعَاذِرًا كَذِبًا وَوَجْهًا بَاسِرًا وَتَشَكُّيًّا عَضُّ
الرِّمَانِ الْأَلْوَنِ

(Kapıda karşılamak üzere) misafirlere özel yırtıcı bir köpek besleyip bir de kızılıktan sopa ayarladım. (Ama bunlar yetmez, onlara ayrıca) çuval çuval bahaneler, kuyruklu yalanlar, somurtkan bir çehre ve de ekonomik durumun müsaitsizliğine dair bin bir yakınma da hazır ettim.²⁹

Bu konuda klasik Arap literatürü içerisinde yer alan birçok anekdot, bize, hasis mizaçlının para konusunda sergilediği himâyeci tavırdan da söz eder. Mesela, salatalık almak için babasından bir dirhem isteyen çocuğa, babasının, bu parayı vermemek için bir dirhem paranın başından nasıl bir serüven geçtiğini anlatması bunun çarpıcı bir örneğidir:

Bir dirhemini başından geçen macerayı bilir misin sen? Bir zamanlar o, filan dağdaki bir taş parçasıydı. Kazmalarla kırıldıktan sonra parçaları öğütüldü. Kazanlara konup üzerine su eklendi. Civa ile muamele edildi, sonra

²⁸ Moliere, *Cimri*, 15-6.

²⁹ İbn 'Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amravî, 1. Baskı (Beyrut: Dârü'l-fîkr, 1998), 32: 330; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *Uyûnu'l-ahbâr*, thk. Komisyon, 2.Baskı (Kahire: Matba'atu Dâri'l-kutubi'l-Misriyye, 1996), 3:242; Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. 'Abdusselâm Hârûn, 4.Baskı (Mısır: Mektebetu'l-Hâncî, 1975), 3: 79; Râgıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtu'l-udebâ* nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd, 1.Baskı (Beyrut: Dâru Sâdir, 2004), 2:614; Ebû Bekr ed-Dîneverî, *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-ilm* thk. Ebû 'Ubeyde (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 6:160.

ateşe maruz tutulup külçe/kalıp haline getirildi. Arkasından dövölüp bir yüzüne “La ilahe illallah” ve diğer yüzüne “Muhammed Rasulullah” hattı nakşedildi. Sonra, onay için halifeye arz edildi. Halifenin izni ile Beytülmal’e konuldu. Halife onun muhafazası için miğferli ve mataralı Beytülmal bekçilerini görevlendirdi. Sonra onu dünyalar güzeli bir cariyeye bağışladı; hâlbuki senin maymundan beter suratın var. Ya da onu cesur bir savaşıya maaş olarak verdi; hâlbuki senin kuş kadar cesaretin yok. Şu halde ona ancak elbisenin ucuyla dokunabilirsin.³⁰

3. Minimum Yiyecekten Maksimum Fayda (Sineğin Yağını Çıkarma)

Sineğin yağını çıkarma tabiri en çok varyemez erbabına yakışmaktadır. Erbâb diyoruz çünkü bu tiplere ortaya koymuş olduğu olumsuz davranışı çoğu kez bir zahid edasıyla Hz. Peygambere bağlamakta ve “Az yemek de bir nevi ibadettir (قِلَّةُ الطَّعَامِ هِيَ الْعِبَادَةُ)” sözünü³¹ delil olarak kullanmaktadır. Mesela kendi durumunu riyazete benzeten bir adamın muhataplarına verdiği şu cevap dudak uçuklatan cinstendir:

Adamın birine, “Ne yiyip ne içiyorsun?” diye sorulunca, “Ekmek ve zeytinyağı” demiş. “Peki sadece bu ikisine dayanabiliyor musun?” denilince de “Keşke onlar bana tahammül edebilseler! (كَيْتَهُمَا صَبَرًا عَلَيَّ)” cevabını vermiş.³²

İnsanın kontrol etmekten aciz olduğu tamahkârlık güdüsü nekeslik karakteriyle birleşince ortaya inanılmaz senaryolar çıkar. Tamahkârlığın cimrilikle birlikte ele alındığı aşağıdaki hikâye örneğinde kahramanımız, belirli bir yiyecekten maksimum düzeyde yararlanma temasını komik bir üslupla anlatmaktadır:

Bağdat’ın saray kâtiplerinden hali vakti yerinde bir adam iflas edip Basra’ya göç etmiş, orada şehrin ileri gelenlerinden Ebû Sâbir isminde bir zengin muhasipliğini yapmaya başlamıştı. Ancak Ebû Sâbir iyi niyetli olduğu kadar cimri biriydi.

Kâtip eski şaşalı günlerini unutup yeni işine alışmaya çalışırken efendisi Ebû Sâbir’in yanına girip çıkmakta olan pejmürde kılıklı bir çocuk

³⁰ Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, thk. Müfîd Kumeyha ve ekibi, 1. Baskı (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-‘ilmiyye, 2004), 3:281; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs, 1. Baskı (Beyrut: Dârü's-Sâdir, 1996), 2: 332; el-Âbî, *Nesrû'd-Dürr*, 3: 200-1. Muhammed Abdurrahmân er-Rebî', *Nevâdirül-buhalâ*, 1. Baskı (Beyrut: Dârü's-şurûk, 1999), 41-2.

³¹ Behâuddîn, el-Âmilî, *el-Mihlât*, nşr. Muhammed Abdulkarîm en-Nemerî, 1. Baskı (Beyrut: Dârü'l-kutubî'l-‘ilmiyye, 1997), 137.

³² el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-udebâ*, 2:549.

dikkatini çeker. Soruşturduğunda onun, Ebû Sabir'in oğlu olduğunu öğrenir.

Yıllar geçer ve oğlunu adam gibi giydirmekten aciz Ebû Sâbir ömrünün sonuna doğru ölümcül bir hastalığa yakalanır. Onu odasında küçük bir bez parçasına sarınıp yatar vaziyette gören kâtibi haline acır, bir arzusu olup olmadığını sorar. Ebû Sâbir "Canım şöyle nefis bir kelle çeker amma onu alacak param yok" deyince efendisinin durumundan endişelenen kâtip derhal çarşıdan bir kelle satın alıp Ebû Sâbir'in önüne koyar. Birkaç gün sonra zıpkın gibi ayağa dikilen Ebû Sâbir'e bu mucizenin nasıl gerçekleştiği sorulur. O da tescilli pintiliğini ele veren açıklamasını yapar: "*İkram edilen kellenin ilk gün gözlerini, ikinci gün kulaklarını, üçüncü gün dilini, dördüncü gün kulak diplerini, beşinci gün beynini yedim*"³³

Az yemekle çok öğün ve misafir savma kurgusu Batı mizah kaynaklarının da konusu olmuştur. Doğal olarak yine ortada az yemek ve çok misafir vardır. Ve tabi ki ev sahibi varyemezsin tekidir:

Harpagon'un aşçısı ve arabacısı Jacques Usta, akşam verilecek davet ile ilgili Harpagon'a yemekte kaç kişinin olacağını sorar. Bu arada yanlarında, durmadan Harpagon'a dalkavukluk yapan Harpagon'un kızı Elise'in sevgilisi Valere de vardır.

Harpagon: Sekiz on kişi. Ama sen sekiz de. Sekiz kişilik yemek oldu mu on kişi de doyar.

Valere: Doyar da artar bile.

Jacques Usta: Öyleyse dört büyük çanak çorba, beş kap değişik başyemek, sonra efendime söyleyeyim...

Harpagon: Dur yahu, ne oluyorsun?

Jacques Usta: Kızartmalar da olacak elbet.

Harpagon: Vay hain herif, varımı yoğumu tüketecek!

Jacques Usta: Sebzelere gelince...

Harpagon: Ne?... Daha mı yemek?

Valere: Öldürecek misin yahu? Efendimiz herkesi buraya yemekten çatlatmaya mı çağırıyor? Sen git, biraz sağlık bilgisi edin, hekimlere sor bakalım, insan için çok yemekten daha zararlı bir şey var mı?

Harpagon: Doğru söylüyor.

Valere: Jacques Usta, sen ve senin gibiler şunu öğrenmelisiniz artık: Bol yemekli sofralar birer cinayet sofrasıdır. Çağırdığımız insanlara dostluk

³³ f/Ays: 269/b.

göstermek istiyorsak, hafif, sade yemekler vermeli ve unutmamalıyız ki, eski bir filozofun dediği gibi, insan yemek için yaşamaz, yaşamak için yer.

Harpagon: Aman ne güzel söz! Gel alnından öpeyim seni bu söz için. Ömrümde bundan daha güzel bir atasözü duymadım: İnsan yemek için yaşar, yaşamak için yer... Yok, yok; öyle değil. Nasıl demiştin?

Valere: İnsan yemek için yaşamaz, yaşamak için yer.

Harpagon: Ya! Anlıyor musun çorbacı? Hangi büyük adam söylemiş bu sözü.

Valere: Adı aklıma gelmiyor şimdi.

Harpagon: Unutma da bu sözü yaz, ver bana. Yemek odamdaki ocağın üstüne altın harflerle yazdıracağım bu sözü.

Valere: Unutmam. Bu akşam yemeğini de bana bırakın. Ben icabına bakarım.

Harpagon: Aman bak!

Jacques Usta: İyi ya! Bana göre hava hoş! ³⁴

Tema olarak birbirlerine çok benzeyen cimrilerle ilgili hikâyelerin büyük bir bölümünde hasis ruhlu karakter, sineğin yağını çıkartma diye tabir edilen akıl almaz yöntemlerle yaşama tutunmanın yollarını aramaktadır. Yukarıda sunulan anekdotlarda olduğu gibi sadece gelen misafire veya kendi ailesine karşı nekeslik yapmaz, “yedim say” kabilinden kendisini gıda alışverişi yaptığına da inandırmak suretiyle hem yemekten hem de iase için ayırdığı paradan alabildiğine kısmanın yollarını arar. Aşağıda böyle bir yaratıcılıkla sergilenen bir pintilik örneğini görmekteyiz:

Kûfe kentinde kasaplık yapan bir adam anlatıyor: Bir gün kestiğim hayvanın etini meydanda bir çengele asmış gelen geçene et satışı yapıyordum. Derken yanıma hoş görünümlü, kıbar bir beyefendi yaklaştı. Kollarını sıvadı, el ve avuçlarının içiyle hayvanın etine şaplak atmaya, güya bununla hayvanın etini kontrol ediyormuş izlenimi vermeye başladı. Akabinde yanımdan et satın almadan ayrıldı ve bu işlemi ilerideki bir kasap esnafında da yaptı. Bu durum aynı şekilde günlerce devam edince çevremdekilere bu garip davranışın sebebini sordum. Bana şöyle bir açıklama yaptılar: “*Bu, sinekten yağ çıkarmayı başaran o pinti herifin her zaman yaptığı şeydir. Buradan ayrılınca doğrudan evine gider. Ete bulaşmış ellerini suyla iyice yıkar, sonra da o suyu dökmeyip tirit yapımında et suyu*

³⁴ Moliere, *Cimri*, 51-2.

olarak kullanır!”³⁵

4. Cimriliğin Hayvanlara Tesiri

Pinti karakterinin davranışlarındaki sınırlarına ilişkin bazı ipuçlarını ancak konuyla ilgili kurgulanan anekdotlardan hareketle tayin etmek mümkün görünmektedir. Aksi takdirde “Bir adam nasıl olur da artığını hayvanından bile esirger?” sorusu zihinlerdeki sıcaklığını hep koruyacaktır. Dünyanın hemen her yerinde tarihin hemen her evresinde cimriliğin hangi boyutlara geldiğini gösterme sadedinde hayvanların da bu tipolojiden etkilendiğine dair örnekler görmek mümkündür. Bahsi geçen durumu muhteris karakterinin sınırlarına dair Harpagon’un ağzından net bir itiraf sadedinde Moliere şöyle somutlaştırır:

Harpagon Jacques Usta’ya panayıra gitmek için arabasını temizleyip atları koşmasını isteyince Jacques Usta şöyle der: Atları mı dediniz? Vallahi efendim, adım atacak halleri yok zavallıların. Yatağa düştüler desem, yersiz bir laf olur; çünkü yatacak yerleri yok, ama öylesine oruç tutturuyorsunuz ki hayvanlara, birer ruh, birer hayalet, birer at taslağı haline geldiler.

Harpagon: Demek atlar hasta! Neden? Hiçbir iş gördükleri yok!

Jacques Usta: Etmeyin efendim, hiçbir iş görmeden de bir şeyler yiyeceksin! Keşke karınları doysa da bol bol iş görseler, canlarına minnet! Yüreğim sızlıyor onları bitik halde görünce. Ne de seviyorum atlarımı. Kendim aç kalmış gibi oluyorum vallahi. Her gün kendi nafakamdan kesip bir şeyler veriyorum onlara. İnsanın yüreği taştan olmalı ki yakınlarına acımasın, değil mi ya efendim...³⁶

İlk dönem cimri nüktelerinin karakteristiklerinden olan bölgesel milliyetçilik temasının ele alındığı, bir şehre veya yöreye ait cimri tipinin eleştirildiği hikâye örnekleri aynı zamanda bölge halkının topyekûn birbirine benzediğini bizlere göstermektedir. Klasik eserlerin Arap olmayan unsurların cimriliğini mahkûm eden nükteleri tercih etmelerindeki amaç aslında kendi kavimlerinin cömertliğini dile getirme arzusu olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda karşı tarafı hicvederken muhatabı hayvanlarından yola çıkarak aşağılamak olayın vahametini gösterme bakımından daha tesirli olacaktır.

Sümâme b. Eşres (ö.213/828) anlatıyor: Gittiğim her beldede horozların, gagalarıyla ekin tanelerini alıp tavukların önüne koyduğunu

³⁵ İbn ‘Âsım, *Hadâiku’l-Ezâhir*, thk. Ebû Hemmâm Abdüllât Abdülhalîm (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1992), 61.

³⁶ Moliere, *Cimri*, 53.

gördüm. Lâkin Merv'in horozları tıpkı insanları gibi... Tavuğun gagasındaki taneyi zorla alıyor, kendileri de yemeyip saklıyorlar. Buradan anladım ki meğer Merv halkının cimriliği sadece kendileriyle sınırlı kalmayıp sahip oldukları tüm canlılara da sirâyet etmiş!³⁷

Bunun gibi hasis yapılı kişiler hakkında “Mâdir'den bile cimri” (أَجَلٌ مِنْ مَادِرٍ) yakıştırmasının yapıldığı söylenmiş ve bu deyme konu olan şu hikâye yine bir hayvan üzerinden kurgulanarak anlatılmıştır:

Mâdir öyle cimri bir adamdı ki yağmur suyuyla dolsun diye gittiği yere bir çukur kazar. Bu çukur suyla dolunca kendisi ve devesi bu sudan içerdi. Oradan ayrılırken de başkası buradan su içmesin diye kazdığı suya bevlederdi.³⁸

Yine cimriliğin tamahkarlık üzerinden bir köpek figürü ile anlatıldığı anekdot, edebiyatın her alanında olduğu gibi medih ve hiciv konusunda da hayvanların kullanıldığını göstermesi bakımından değerlidir:

Bir keresinde Eş'ab'a “Hiç hayatında kendinden daha tamahkâr birine rastladın mı?” diye bir soru sorulmuştu. Eş'ab buna şöyle cevap verdi: “Evet, Ümmü Havmel'in köpeği. Bu hayvan bir defasında beni, ağzımda çiğnemekte olduğum sakızı çıkarıp kendisine atacağım diye iki fersahlık bir mesafe boyunca takip etmişti. İşte ben onun bu yapışkan tavrına öyle hayran kaldım ki!”³⁹

5. Bahtsız Cimri Çocukları

Dünyadaki en bahtsız insanlar varyemez bir babaya sahip olanlardır. Zira onlar için iki sonuç vardır. Ya ömrü babadan mal koparma planlarıyla geçecek ya da kendisi de kaliteli bir pinti olacak. Bu durumun vahametinden olacak bu alana giren kavramlardan biri olan tufeylî teriminin Morfolojik bakımdan, ‘yumuşak, hassas ve karanlık olmak’ olan Ta-Fu-La kökü itibariyle daha çok “karanlık” anlamıyla bağlantılı kurulsa da, yine aynı köke sahip “çocuk” sözcüğünden ism-i tasgir yapmak suretiyle türetilmiş olabileceğini ileri sürenler olmuştur. Dil bilgisi kaynaklarında böyle bir türemeden bahsedilmemekle birlikte büyüklerin yaptığı eli sıkılığı çocuklara hamletme

³⁷ f/Ays: 273/b.

³⁸ f/Ays: 272/a; el-Meydânî, *Mecma'ü'l-emsâl*, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, (Mektebetü's-sünneti'l- Muhammediyye, 1955), 2: 456.

³⁹ el-Âbî, *Nesrû'd-Dürr*, 5: 215; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, 3:140; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, 3: 347; Muhammed b. Şâkir, el-Kütübî, *Fevâtü'l-vefeyât* thk. İhsân 'Abbâs, 1. Baskı (Beyrut: Dâru Sâdir, 1973), 1: 200; Halîl b. Aybeg, es-Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâ'ût, Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2000), 9: 160; İbn 'Âsım, *Hadâiku'l-Ezâhir*, 87.

veya onları da bu tînet üzere yetiştirme gayretleri göz önüne alındığında tıfıl ve tufeylî kavramlarının birbirinden çok da ayrı olmadığı görülmektedir.

Klasik doğu kaynakları bu konuda sayısız rivayet barındırmakla birlikte Batı kaynaklarında da durum farklı değildir. Nitekim Moliere'nin meşhur cimrisi Harpagon kendi çocuklarını bile düşmanı bilir. İyi giyinmeye ve süslenmeye karşıdır. Çocuklarını hırsız zanneder, her şeyi parayla ölçer ve her şeye bir değer biçer. Aşağıdaki diyalog cimrilik mizacının coğrafya ve dilinin olmadığını göstermesi bakımından önemlidir.

Elise: Aman öfkelenmeyin baba.

Harpagon: Olur şey değil: Kendi evlatlarım kuyumu kazıyor, düşmanım oluyorlar benim.

Cleante: Paranız olduğunu söylemek, düşmanınız olmak mı demektir?

Harpagon: Elbette! Bir yandan bu laflar, bir yandan da sizin sokağa attığınız paralar yüzünden günün birinde gelip gırtlığımı kesecekler benim, üstüm başım para dolu diye.

Cleante: Benim sokağa attığım paralar da neymiş?

Harpagon: Ne miymiş? Gezmeye çıkarken girdiğin o cafcaflı kılık nedir? Dün kız kardeşinin giyinişine çatıyordum; ama seninki beterin beteri. Allah'ın gücüne gider, insanın başına bela getirir bu kadar süslenmek. O kılığında biri seni tepeden tırnağa soysa, dükkân sahibi olur da işletir! Yüz kere söyledim sana oğlum hiç beğenmiyorum gidişatını. O marki hallerin yok mu, korkunç! Aklını kaçıracaksın markilere benzeyeyim diye. Neyle düzülür o giyim kuşam? Bir şeylerimi aşırıyorsun elbet.

Cleante: Sizin neyinizi aşırabilir insan?

Harpagon: Ne bileyim ben? Nereden alıyorsun o üstüne başına harcadığın paraları?

Cleante: Ben mi? Kumardan. Oynuyorum, kazanıyorum, kazandığımı da üstüme harcıyorum.

Harpagon: Çok fena ediyorsun. Madem oyunda şansın var, bundan faydalanmasını bil. Kazandığın parayı iyi bir faizle ver bir yere, artsın artsın gelsin geriye. Anlamıyorum vallahi; bırakalım ötesini berisini, şu kurdeleler ne oluyor, dört bir yanında? Beş altı tane kancalı iğne yetmez mi öteni berini tutturmaya? İnsan kendi güzelim saçını, bedava saçını bırakır da perukaya para mı verir? Yılda yirmi altını yok mu kurdelelerin, perukaların? Bahse girerim vardır. Yirmi altını en azından, yüzde beş buçuktan faize versen ne getirir bir yılda? On sekiz lira doksan kuruş?

Cleante: Doğru, haklısınız.⁴⁰

Konunun başında belirtildiği üzere tıfıl ile tufeyli kavramları arasındaki bağlantı noktalarından biri de cimri çocuklarına genelde evin tufeylisi muamelesinde bulunulması olabilir. Zira evin bizzat sahibi olan çocuklar babalarının hasisliği sayesinde hizmetçi muamelesine maruz kalmaktadır. Sözelimi, şakacılığı ve hazırcevaplığıyla tanınan Abbasi dönemi nedimlerinden Ebu'l-'Aynâ (ö.283/896), çocuklarına ikram etmek üzere tencerenin içine sadece kemik koyup kaynatan cimri dostu İbn Mekrem'i eleştirirken buna vurgu yaparak “*Allah aşkına! Bu, yemek kazanı mı yoksa kabristan arazisi mi? (أَفَدَّرَ هَذِهِ أَمْ قَبْرٌ؟)*” diyerek nüktedanlığını konuşturmuştur. Bir cimri anekdotu kabul edilmesi gereken aşağıdaki örnekte de kısmık ruhlu bir babanın evlatlarına çektiirdiği çile anlatılmıştır:

Bir bedevî, çocuklarına çarşıdan et aldırılmış sonra da kazanda bu etler lime lime olup kemiklerinden tamamen ayrılıncaya kadar pişirtmişti. Bu adam etlerin hepsini yedi, geriye de sadece kemiklerini bıraktı. Çocukların gözlerinin geride kalan bu kemiğe dikildiğini fark eden babaları “İçinizden hanginiz bu kemiğin en az kayıpla nasıl yenileceğini bana tarif ederse, kemiği ona vereceğim!” diyerek çocuklar arasında bir rekabet başlattı. En büyük oğlan “Babacığım ben bu kemiği ağzımda, üzerinde karıncaların meşgul olacağı en ufak bir et kırıntısı kalmayıncaya kadar çiğneyip geverim” dedi. Babası “Olmadı” dedi. Bu sefer ortanca olanı “Baba! Ben onu ağzımda öyle bir çiğner ve geverim ki, o kemiğin bu seneye mi yoksa geçen seneye mi ait olduğunu fark edemezsin!” dedi. Babası ona da “Hayır olmadı” yanıtını verdi. En küçük oğlan “Babacığım, ben bu kemiği iyice ezip un ufak eder, içindeki iliği de onun katığı yaparım” deyince, babası “İşte onu hak eden sensin” dedi (ve kemiği ona verdi)⁴¹

Cimri çocuğu olmak hatta cimri memlekette yaşamak bu mizaca alışmayı gerektirir. Öyle ki, hırsız bir toplumda yaşayan çocuğun hırsız, cimri bir toplumda yaşayanın cimri olması kaçınılmazdır. Nitekim klasiklerde anlatıldığına göre Câhız, “*Hayvanlarına bile cimrilik bulaştıran Merv halkının cimriliği, ülkelerinin suyunda ve tabiatında var. Bu nedenle cimrilik, tüm canlılarına sirayet etmiştir*” der. Câhız Bununla ilgili birkaç olayı Ahmed b. Reşîd’le paylaşınca o da başından geçen bir olayı şöyle anlatır:

⁴⁰ Moliere, *Cimri*, 16-8.

⁴¹ İbn ‘Abdi Rabbih, *el-‘İkdü'l-ferîd*, thk. Müfîd Muhammed Kumeýha, 1. Baskı (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1983), 7:207. İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *‘Uyûnu’l-ahbâr*, 3:213; Takiyyuddîn Ebû Bekr, İbn Hicce, *Tîbu’l-mezâk min semerâti’l-evrâk*, nşr. Ebû Ammâr es-Sehâvî (Dâru’l-feth, 1997), 214.

“Merv halkından bir ihtiyarla beraberdim. Yanında küçük bir çocuğu oynuyordu. Şaka etmek ya da denemek için dedim ki:

Ekmeginizden biraz da bana ver. Çocuk;

- Onu istemezsin, çünkü acı.
- Öyleyse suyunuzdan birazcık ver de içeyim.
- Onu da içmezsin, çünkü tuzludur, dedi.

Çocuktan ne istediysem bir bahane buldu ve sonunda kızmaya başladı. Babası güldü: “Benim suçum yok. Bu, onun işittiği şeylerden öğrendikleridir”, dedi. Yani cimrilik, Mervlilerin tabiatlarında, damarlarında ve mizaçlarında vardır.⁴²

6. Parası Çalınan Cimri mi, Yoksa Eli Boş Dönen Hırsız mı Zararda?

Hırsızlık fenomenini merkeze alan özel bir mizahi ilgi, Araplarda da sosyal hayatın aynası durumundaki edebiyatlarının ana temalarından birini teşkil etmiş, böylece klasik literatür meşhur hırsızlara, enteresan hırsızlık vakalarına dair anlatılara, keza hırsızlığı konu alan şiir ve darbı mesellere de bol bol yer vermiştir. Mizah kaynakları arasında da zikredilen klasik nevâdir eserlerinde “hırsız” terimini karşılamak üzere, organizasyonun biçim ve çapına bağlı olarak çok sayıda kavramın kullanıldığını görmekteyiz. Bu kavramlardan da yola çıkarak denilebilir ki malını en zor çaldıran ve çalındığında da feryadı basan hasis tipi hırsızlık temalı nevadirin de başkahramanlarından biridir. Çünkü cimrinin malı canından kıymetli olduğu için asla bulunmaması gereken bir yerde olmalıdır. Evde çalınacak bir nesne bulamayan hırsızın, cimri ev sahibiyle karşı karşıya gelmesi halinde düştüğü acınası durumla ilgili bir hikâye klasik kaynaklarda şu şekilde kurgulanmıştır:

Bir grup hırsız, evinde çalınacak bir şeyi olmayan bir adamın evine girmiş, uzun süren aramalara rağmen evden alıp götürecek bir şey bulamamışlardı. Bir ara hırsızlar, evin yatakta uyumakta olan sahibi ile göz göze gelince, hasis adam onlara hitaben “Gençler” dedi, “Benim gündüz gözüyle arayıp bulamadığım şeyi siz zifiri karanlıkta nasıl bulacaksınız?!”⁴³

Hırsızlarla ilgili anekdotik parçaların hemen her medeniyette muazzam bir konu çeşitliliğine sahip olduğu görülmektedir. Bu mizansenlerde, hırsızlarca başvuru hile, strateji ve manevralar, bir

⁴² Câhız, *el-Buhalâ* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1998), 38.

⁴³ el-Âbî, *Nesrü'd-Dürr*, 7:183; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, 8: 109.

soygun veya hırsızlık esnasında faillerin karşı karşıya gelebileceği sürpriz sahneler, sonrasında yaşanan infialler, başlı başına ilgi çekici birer senaryo iken bu kahramanlar arasına bir de cimri figürü eklenince durum içinden çıkılmaz bir hal alır. Çünkü genelde cimri, bu sahnede figür değil figürandır. Bu nedenle de hırsızlık mağdurunun cimri olduğu bir plan çerçevesinde yürütülen ve faillerine vurgun yapma fırsatı sağlayan hırsızlık girişimleri çok ses getirir. Yine Harpagon'un taraf olduğu tiyatro sahnesi şu diyalogları içerir:

Cleante'ın uşağı La Fleche, Harpagon'un parasının yerini bulur ve parayı alarak efendisi Cleante'e götürür. Parasının çalındığına inanan Harpagon veryansın ederek bağırmaya başlar.

Yetişin! Hırsız var! Yakalayın! Adam öldürüyorlar! Cankurtaran yok mu? Hak, adalet nerede? Allah yok mu? Vurdular! Canımı aldılar! Gırtlığımı kestiler! Paramı çaldılar, paramı! Kim aldı, kim? Ne oldu? Nerede? Nereye saklandı? Ne yapayım? Nasıl bulayım? Nereye koşayım? Nereye koşmayayım? Şurada mı acaba? Burada mı yoksa? Kim o? Dur! Yakaladım. Ver paralarımı haydut! Eyvah! Benmişim yakaladığım. Neredeyim, bilmiyorum ki! Ben kimim? Ne yapıyorum? Bilmiyorum. Oldu bana olanlar! Param! Zavallı paracığım! Canım, sevgilim benim! Aldılar elimden seni! Sen olmayınca ben neye sığınırım artık, neyle avunur, neyle sevinirim? Her şey bitti benim için; dünyada yapacak işim kalmadı benim! Sensiz ne yaparım, nasıl yaşarım? Olacak şey mi? Yaptılar bana yapacaklarını! Dayanamam bu acıya, ölüyorum; öldüm, gömdüler beni! Diriltmek isteyen yok mu beni; versin paracıklarımı geri, ya da kimin aldığını söylesin. Ne var? Ne diyorsunuz? Kimse yokmuş. Bu işi yapan bir hayli pusuda beklemiş, fırsat kollamış olmalı; ben tam o yezit oğlumla konuşurken yapmış yapacağını. Hadi durma git. Git, adalete başvur; sorguya çekti bütün evi: hizmetçi kadınları, uşakları, oğlunu, kızını, hatta kendini, kendini bile! Nedir bu kalabalık? Ne diye toplanmışlar buraya? Kimin yüzüne baksam kuşku sarıyor içimi. Hepsi hırsızmış gibi geliyor bana. Ne o? Ne konuşuyorlar orada? Hırsız mı görmüşler? Nedir o yukarıdaki gürültü? Hırsız orada mı yoksa? Ne olur, söylesin bir gören varsa, Allah rızası için söylesin! Aranızda mı saklı orada? Hepsi bana bakıp bakıp gülüyor. Görürsünüz, hepsinin parmağı var bu hırsızlıkta. Hadi, gelsin çabuk jandarmalar, polisler, tüfekler, hâkimler, mahkemeler, işkenceler, darağaçları, cellatlar! Astıracağım, bütün dünyayı astıracağım. Yine de paramı bulamazsam kendi kendimi asacağım!⁴⁴

Parasını çaldırıldığını düşünen Harpagon, parası için aşkından

⁴⁴ Moliere, *Cimri*, 83-4.

vazgeçer.

Parasını bulduğunda sevdiği kadının elinden kaçmış olması Harpagon için hiçbir anlam ifade etmez ve parasıyla olan mutlu hayatına tekrar geri döner.⁴⁵

Sonuç ve Değerlendirme

Duygu ve zevklerin evrenselliği prensibi gereğince dünya klasik güldürü literatürü incelendiğinde toplumların bütün unsurları farklı olsa bile gülme paydasında bir araya geldikleri görülmektedir. Bu nedenle de mizah konulu eserler şaşırtıcı biçimde çeşitlilik arz etmekte olup, salt mizahı konu alan anekdotik mahiyetteki derlemelerden ansiklopedik mahiyetteki hacimli genel kültür kitaplarına, tarihi kaynaklardan biyografi eserlerine, şiir divanlarından dil kitaplarına kadar zengin bir literatür karşımızda durmaktadır. Bu zengin literatür elbette ki gülmeceyi salt psikolojik bir yansıma olarak değil aynı zamanda ciddi bir sosyolojik olgu olarak da görmüştür. Bu nedenle de toplumun her dalına birer mizah karakteri potansiyeli gözüyle bakmış ve her seciyeyi mercek altına alıp değerlendirmiştir. Yine bu zengin mizah literatürü incelendiğinde bütün dünya klasiklerinde komikler arasında ilk sırayı alan tipolojilerden biri de cimri mizacıyla tanınan toplumsal tabakadır. Zira bu karakterin farklı dönem ve literatürlerde toplumsal yapıya yönelik eleştiriler içermesi hem bu temanın hem de mizahın evrensel boyutunun olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kendi toplumlarından bir kesiti büyüteç altına alarak olumsuzlukları güldürü aracılığıyla ifşa eden ve söz konusu etkileşimi yakından ilgilendiren yazarlardan Câhız ve Moliere'in eserleri başta olmak üzere Doğu ve Batı medeniyetinin önemli edebiyat eserlerinde yer alan hasis karakteri benzerlikleri, farklılıkları ve topluma etkileri gibi farklı açılardan değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma boyunca tespit edilen hususlar şöylece sıralanabilir:

Hem mizah hem de cimri kesimin toplumsal fonksiyonu gereği her türlü eser içerisinde izlerine rastlanan temalar olması hasebiyle böyle bir alanda çalışmanın hem zor hem de kolay tarafları bulunmaktadır. İlgili alana dair akademik müktesebâtın büyük çoğunluğunun dilimize kazandırılmamış olması, kemiyet ve keyfiyet itibarıyla yetersizliği, konunun araştırmacılar için başlangıçta zorluk yaratabilir. Ancak farklı bir perspektiften bakıldığında mizah alanına dair bu materyalin hem ilgi çekici olması hem de bakir bir alan olması motive edici bir faktör değeri kazanmaktadır.

⁴⁵ Moliere, *Cimri*, 102-04.

Cimrilik temalı klasik kaynakların telifinden önce bu konu hikmet, mesel, özlü sözler, fabl tekniği içerikli hacimli eserler içerisinde dağınık halde bulunmaktaydı. Tarihi kaynaklarda sözü edilen cimri tipolojisinin anlatıldığı anekdotların bolca alaycı ifadelerle yer vermesi, bu mizahi karakterin kabile taraftarlığını körükleyen bir malzeme olarak kullanıldığının da kanıtıdır. H. II. asırdan hemen sonra İslam mizahının karakteristik özelliklerinin antolojilerde belirginleşmesiyle birlikte kısmık huylu mizah karakteri literatür içerisinde kendisine geniş bir alan bulmuştur. Her ne kadar tarihte pintilik karakteri üzerine müstakil eser telif eden ilk müellif Câhız olarak gösterilse de ondan önce risale düzeyinde de olsa bu temaya ilişkin eser telif edenler olmuştur.

Latin edebiyatında güldürü türünün ilk ve başarılı örnekleri arasında Plautus gösterilmektedir. Başlıca yapıtları olan *Amphitruo*, *Ölmek*, *İkizler*, *Urgan*, *Eşekler...* gibi mizah eserlerinde cimri figürünü işlemiştir. Bu literatürün zirvesi ise Fransız yazar Moliere'dir. Yıllara meydan okuyan bütün mizah yapıtlarında olduğu gibi onun *Cimri* isimli eserinde de temel amaç güldürerek düşündürmek ve düşündürerek eğitmektir.

Sadece söz konusu iki medeniyetin toplumsal bir figürü bile incelendiğinde karşımıza çıkan sonuç şu olmaktadır: Her toplumun kendine has kültür mayası olduğu gibi bu mayanın diğer kültürlerle etkileşimi neticesinde evrensel ürünler ortaya çıkmıştır. Bu ürünler içerisinde işlenen temalar, mekânlar, kurgu ve karakterlerin bile birbirlerine benzerlikler göstermesi evrensel duygu aktarımının bir sonucudur.

Son olarak, bazen bir nüktenin ya da tarihsel anekdotun arşiv belgelerinden ya da "ciddi" edebiyatın uzun sayfalarından söyleyecek daha fazla şeyi olduğu düşünüldüğünde, yukarıda bahsedilen özellikleri sebebiyle cimri karakterinin sadece edebiyat tarihçileri ya da mizah araştırmacıları için eğlenceli bir merak sahası değil, kültür tarihçileri, sosyologlar, halkbilimciler, dilbilimciler ve siyaset bilimciler için de henüz keşfedilmemiş zengin bir maden yatağı olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

el-ÂBÎ, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn. *Nesrû'd-Dür fi'l-Muhâdarât*. thk. Hâlid Abdülğânî Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2004.

el-'ÂMİLÎ, Behâuddîn. *el-Mihlât*. nşr. Muhammed Abdulkerîm en-Nemerî. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1997.

AVFÎ, Sedîduddîn Muhammed b. Muhammed. *Cevâmi'u'l-Hikâyât ve*

- Levâmiu'r-Rivâyât* (El Yazması). trc. Celaleddin Salih Çelebi, Ayasofya-Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları, No: R 1085-R 1086, f: 536/b.
- el-BAĞDÂDÎ, el-Hatîb. *Kitâbü't-tatfîl*. thk. Bessâm 'Abdülvehhâb el-Câbî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- el-CÂCERMÎ, Ebu'l-Me'âlî Muhammed. *Nuketü'l-vuzerâ*. thk. Nebîle Abdulmun'im Dâvud. Beyrut: Şeriketu'l-matbû'ât li't-tevzî' ve'n-neşr, 2005.
- CÂHİZ, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Buhalâ*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1998.
- CÂHİZ, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. thk. 'Abdusselâm Hârûn. 4.Baskı. Mısır: Mektebetu'l-Hâncî, 1975.
- CÂHİZ, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Buhalâ*. nşr. Tâhâ el-Hâcirî. Kahire: 1990.
- ed-DÎNEVERÎ, İbn Kuteybe. *'Uyûnu'l-ahbâr*. thk. Komisyon. Kahire: Matba'atu Dârî'l-kutubi'l-Mısriyye, 1996.
- ed-DÎNEVERÎ, Ebû Bekr. *el-Mucâlese ve cevâhiru'l-ilm*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- DURMUŞ, İsmail. "Mizah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 205-206.
- GÜNDAY, Hüseyin. *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- HÜSEYİN AKYÜZ, "el-Câhız'ın Sünnet/Hadis Hakkındaki Görüşleri", *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2011): 231-265.
- İBN 'ABDÎ RABBÎH. *el-'İkdü'l-ferîd*. thk. Müfîd Muhammed Kumeyha. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1983.
- İBN 'ASÂKİR. *Târîhu Medîneti Dimeşk*. thk. 'Amr b. Ğarâme el-'Amravî. Beyrut: Dârü'l-fikr, 1998.
- İBN 'ÂSİM. *Hadâiku'l-Ezâhir*. thk. Ebû Hemmâm Abdüllât Abdülhalîm. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1992.
- İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsü'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*. nşr. İhsân Abbâs. Beyrut: 1970.
- İBN HAMDÛN. *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*. nşr. İhsân Abbâs, Bekr Abbâs. Beyrut: Dârü's-Sâdir, 1996.
- İBN HICCE, Takiyyuddîn Ebû Bekr. *Tîbu'l-mezâk min semerâti'l-evrâk*. nşr. Ebû Ammâr es-Sehâvî. Dâru'l-feth, 1997.
- el-İSFEHÂNÎ, Râgıb. *Muhâdarâtu'l-udebâ*. nşr. Riyâd Abdulhamîd Murâd.

- Beyrut: Dâru Sâdir, 2004.
- el-KAYREVÂNÎ, el-Husrî. *Cem'ül-Cevâhir fi'l-Mûlah ve'n-Nevâdir*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1987.
- el-KAYRAVÂNÎ, el-Husrî. *Zehru'l-âdâb ve semeru'l-elbâb*. thk. Yûsuf Ali Tavîl. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-îlmiyye, 1997. Köten, Akif. "Asr-ı Saadette Mizah" *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslam*. ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.
- KUZAYHA, Riyâd. *el-Fükâhe ve'd-dıhk fi't-türâsi'l-'Arabî ve'l-meşrikî*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1994.
- el-KÜTÜBÎ, Muhammed b. Şâkir. *Fevâtü'l-vefeyât*. thk. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dârü Sâdir, 1973.
- el-MEYDÂNÎ. *Mecma'ü'l-emsâl*. nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. Mektebetü's-sünneti'l- Muhammediyye, 1955.
- MOLİERE. *Cimri*. trc. Sabahattin Eyüboğlu. 21. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000.
- en-NÜVEYRÎ, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb*. thk. Müfîd Kumeyha ve ekibi, Beyrut: Dârü'l-kütubi'l-îlmiyye, 2004.
- OFLAZOĞLU, Ahmet Turan. *Moliere*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- ÖZDEMİR, Emin. *Türk ve Dünya Edebiyatı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1980.
- er-REBÎ, Muhammed Abdurrahmân. *Nevâdirü'l-buhalâ*. Beyrut: Dârü's-şürûk, 1999.
- PEACOCK, Noel. "Etat Present Moliere", *French Studies*, 64/1: 64-72.
- ROZENTHAL, Franz. *Erken İslam'da Mizah, (Humour in Early Islam)*, trc. Ahmet Arslan. İstanbul: İris Yayıncılık, 1997.
- es-SAFEDÎ, Halîl b. Aybeg. *el-Vâfî bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâ'ût, Türkî Mustafa. Beyrut: Dârü ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, 2000.
- es-Se'âlibî, Ebû Mansûr. *Simârü'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb*. Kahire: Dârü'l-me'ârif, t.y..
- ŞAHİN, Şener. "Klasik Arap Nesrinde 'Hazırcevaplık' Olgusu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2009): 331-364.
- ŞAHİN, Şener. *Klasik Arap Edebiyatında Sofra Mizahı Tipler ve Temalar*. Emin Yayınları, Bursa, 2012.
- ŞEŞEN, Ramazan. "Câhız", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yay., 1993.

- UYGUR, Erdoğan. “Moliere ve Ahundof Tiyatrosunda “Cimri” Karakterleri Harpagon ve Hacı Kara”, *Türkoloji Dergisi* 16/2 (2003): 145-164.
- UZ, Emin. “İslam Kültüründe Mizah ve Türk Edebiyatındaki Yansımaları: Cevâmiu’l-Hikâyât Örneği”. *The Journal of Turkish Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 2/1 (2017): 20-39.
- UZ, Emin ‘Avfî’nin Cevâmi’u’l-Hikâyât ve Levâmi’u’r-rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anekdotik Unsurlar (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2017.

STINGY CHARECTER IN CLASSICAL EASTERN AND WESTERN LITERATURE: SAMPLE OF JAHIZ AND MOLIERE

● Muhammed EFİL^a

● Emin UZ^b

Extended Abstract

Before copyright of the sources of classical Arab humor, the Arab literature was remarked for its open and tolerant stance on external influences such as aphorism, parable and wise quotations and fable technique. Due to the strategic position of the geography, the history of ancient Greek sages and philosophers should be a part of such understanding and should be revered with great respect. The narrative of classical sources, including the ungenerous character, which is the topic of our research through the names Diyojens, Aristotle, Socrates, Enûşirvân, should be the result of the success of the Arab humor to adapt the humorous products produced by foreign cultures to its own structure. The inclusion of this character in the Jahiliyya poems and the frequent mention of Arab generosity stems from the fact that pintism, more than nationalism, cannot be attributed to Arab society. Besides, the abundant usage of the sources of the miserly typology, which contain plenty of expressions, are proof that this humorous character is used as a material to fuel tribal support.

The mention of this subject among the important themes of classical Arabic literature stems from the strength of its political and social reflections, rather than mentioning the immorality of typology. Thus, when it is thought that the people who are described as ungenerous are mostly powerful in the meaning of economical and political power, it becomes clear that the writers who use the ungenerous character in their works do not have a mere concern of humor, but they also seek a political and social criticism. In addition, writers have taken part in politics from time to time and they had the opportunity to

^a Asst. Prof., Necmettin Erbakan University, muhammed.efil@gmail.com

^b Asst. Prof., Afyon Kocatepe University, eminuz83@gmail.com

evaluate the issue in the media. The fact that Sehl b. Harun who served in important positions in the palace during the time of Caliph el-Me'mun and because Jahiz frequently criticized the Abbasid administration at this point reveals an ungenerous character intertwined with politics. Although the number of independent works devoted directly to "stinginess" is limited, it can be argued that classical Arabic literature in general has the largest repertoire in the world in terms of stingy themed narratives. Although Jahiz is shown as the first author who mentioned stinginess in history, there were people who used this theme albeit at the level of epistle. Thus, Sehl b. Harun who lived in the end of second century to the start of third century and who is considered as one of the most prominent figures in Arabic Literature, has drawn attention by his epistle by praising the "stinginess" in a artistic and logical way. In this context, it was the inspiration of Jahiz who came after him. Jahiz, in the introduction of the work he wrote, included the epistle of Sehl which is about stinginess and named his new book el-Buhala which means ungenerous people. The work of the subject and the author's magnum opus was later translated into various languages and frequently mentioned in the history of world literature. Thus, Arab Literature can be very proud to say that they have copyrighted the classic book of Jahiz centruies before the likes of his similars like Charles Dickens' Oliver Twist and Scrooge and Moliere's L'avare. Because he wrote jihanşümûl works both in the field of humor and on the stingy figure, Jahiz became the main character in our work as the eastern representative of Moliere. The most important reason behind criticizing or praising the passion and ambition that is revealed in the characters of societies is the idea of creating a virtuous and free from defects society. This ideal has found its place in almost every civilization. Many wise personalities that the Western Civilization based upon; From the Epicure to Montaigne, from Plautus to Cervantes, from Horace to Descartes contemplated their praised virtues - as opposed to all things, and by virtue of imperfect moral conduct. They have presented innumerable philosophical, historical and literary repertoires to humanity. Thus, some like to "Praise the Folly" like Erasmus while others such as La Bruyere pondered over the types and causality of passions. Although satirical and humorous, one of the typologies studied in this literary accumulation is the Ungenerous character. For this reason, besides the passions that constitutes the basis of human behaviors in Western Literature, there are many products in which the themes related to the mischievous and ungenerous characters that we aim to examine are studied.

Plautus, who was among the first and successful examples of the genre of

humor in Latin literature, worked on the stingy figure in his humorous works such as *Amphitruo*, *Ölmek*, *İkizler*, *Urgan*, *Eşekler*. He also devoted his comic book *Ölmek* only to the typology of hasis. Terentius, who made a name for himself with his humorous works among the Western classics, also featured this character in his work called *Kaynanalar* and was considered a humorous qualification. Othello, Shakespeare, is considered one of the most distinguished playwrights in the world. Stendhal's *Red and Black* can be mentioned among the outstanding books of Western literature that presents the comedy side of the typology to the reader. In addition to all these works, the most important work specially published in Western literature in this field is undoubtedly Moliere's original name, *L'Avare*, (Ungenerous). Since this aforesaid work is the most comprehensive work in this field is among the classics of Western literature, the main sources of our work have been identified as the *Miser* of Moliere and the *Buhalâ* of Jahiz.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Humor, Penny Pincher.

